

ТЪЙ РЕЧЕ НИЦШЕ...

София, 2012

FRIEDRICH NIETZSCHE

Sämtliche Werke in 15 Bd., München, 1980

Werke in 3 Bd., Darmstadt, 1997

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Донка Илинова, превод, 2012

© Жана Николова-Гълъбова, предговор, 2012

© Издателство „Изток-Запад“, 2012

ISBN 978-619-152-105-0

ФРИДРИХ НИЦШЕ

Тъй
рече
Ницше...

Второ издание

Съставителство и превод от немски
Донка Илинова

Под редакцията и с предговор от
Жана Николова-Гълъбова

Съдържание

От съставителя (Донка Илинова).....	7
В спектъра на дъгата (предговор Жана Николова-Гълъбова) ..	9
Моят жизнен път (1861–1869).....	17
1861 г.	17
1862 г.	22
1863 г.	23
<i>За настроенията</i>	25
<i>За музиката</i>	29
<i>Новогодишен сън</i>	30
Поглед назад – към двете години, прекарани в Лайпциг (17 октомври 1865 до август 1867 г.).....	31
Из 1868/1869 г.	38
Есен 1869 – края на 1874 г.	41
Пролет – лято 1875 г.	48
Лято 1876 г.	55
Септември 1876 г.	56
Октомври-декември 1876 г.	58
Зима 1876–1877 г.	59
Краят на 1876 – лятото 1877 г.	60
Пролет – лято 1877 г.	73
Есен 1877 г.	74

1875/1876 – 1880/1881 г.	78
1880/1881 г. (от периода на „Зазоряване“).....	79
1881/1882 г. (от периода на „Веселата наука“)	91
1882–1884/5 г.	100
1882–1886 г. (от периода на „Тъй рече Заратустра“)	103
1882/1883–1888 г.	119
Есен 1885 г.	125
Начало на 1886 – пролет 1886 г.	125
Лято 1886 – есен 1886 г.	126
Краят на 1886 – пролет 1886 г.	128
Ноември 1887 – март 1888 г.	143
Пролет 1888 г.	148
Пролет – лято 1888 г.	155
Лято 1888 г.	158
Септември – октомври 1888 г.	161
Октомври – ноември 1888 г.	164
Декември 1888 г.	166
Из наследството на осемдесетте години.....	170

От съставителя

В ПРЕДЛОЖЕНИТЕ НА ЧИТАТЕЛИТЕ избрани мисли от непубликуваното наследство на Фридрих Ницше е проследен периода от 1869 г., времето на неговата младост, до края на 1888 г., когато на 3 януари 1889 г. великият мислител претърпява тежък и болезнен срив.

Подборът на включените в изданието мисли, бележки, записки, скици от посмъртния архив на Ницше, избягвайки систематичната подредба, остава верен на хронологията на живота му, чрез която се разкрива по-пълноценно преди всичко образа на човека, а после този на философа. Много често размислите звучат като лични изповеди, предизвикани от настроението на мига, в тях е спотаена голяма човешка мъка, едно дълбоко душевно терзание, станало, уви, спътник на почти целия му съзнателен живот. Именно тази страна от личността на твореца, неговото съкровено, раздвоено и изстрадано „Аз“ е все още чуждо на неговите читатели и почитатели.

Повечето от записките изразяват отношението на Ницше към заобикалящия го свят в пъстрото многообразие от човешки съдби, норми на поведение, аксиоми. С погледа на философ той наблюдава и анализира живота не само в настоящето, но и в перспективата на бъдещето, докато от гледна точка на човека и сърцевида се стреми да прозре и разтълкува себе си по пътя, който е трябвало да измине през различните фази и превратности на времето.

Чрез спонтанно нахвърляните мисли и идеи тези текстове открояват една самобитна и неповторима натура, те придобиват значението на градивни елементи за цялостното творчество на философа и са документ, съпътстващ написването и появата на

съчиненията му. Разкривайки във висока степен състоянията на духа и мисловните процеси, довели до възникването на гениалните му творби, те несъмнено представят постъпите към тях.

Донка Илинова

Предговор В СПЕКТЪРА НА ДЪГАТА

НЕСЛУЧАЙНО ФРИДРИХ НИЦШЕ ПРИСТЪПВА към преоценка и осмисляне на миналото си от високата обсерватория на времето. Преживял голям психически срив с иносказателната закодираност на „Заратустра“, сега той иска да се потопи в реалните дадености и проблеми на обикновеното житие и битие, да насочи телескопа си и в дрезгавите очертания на бъдещето. Но вече не с алегии и мъгляви иносказания, а с омъдрялото прозрение на зрял човек, приземил се от стратосферните селения на духа в реалната безпощадност на сивата проза на обикновения човек от низините на живота. А за тази задача е нужен личен опит, конфронтация и сблъсък със самия живот, и то във всички негови реалности на обожание, преклонение, мирогледни превратности, неразгадани и неразрешени проблеми. В съзнанието му се мерзелеят два примера на такава биографична рекапитулация – „Ад“ („Божествена комедия“) на Данте Алигиери като лирическа и философски обмислена биография върху широката историческа панорама на италианското средновековие и „Поезия и истина“ на Волфганг фон Гьоте като поетическа изповед, съновидения и личен роман, прорязан от всички жанрови похвати, но най-важно с психоскоп, насочен главно в личното израстване и узряване на поет, имал рядкото щастие да навлезе в активната дейност на държавник, но все пак с приоритета преди всичко на поет, писател и учен, за когото биографията е кардиограма не само на неговото житие и битие, но и огледало на цяла една епоха с нейната раздвижена творческа субстанция, емоционални взривове, дълбоки исторически превратности и съприкосновения с големи исторически личности като Наполеон. А всичко това се намесва активно в творческата му психограма, извежда

го от провинциалната ограниченост на тесногърдие и го включва в широкото европейско културно пространство. Много сполучливо Гьоте е избрал и заглавието на биографията си „Поезия и истина“! Защото животът му е вълшебна интеграция между два полюса на поезия и истина, сплитане на небето и земята както в битието, така и в творческата реализация. Една формулировка, която по-късно намира израз и в кратката сентенция на Фридрих Хьолдерлин: „О, един бог е човек, когато бленува, и един просяк, когато разсъждава!“ И при него мечти (метафизика) и действителност (истина) сякаш се сливат в превъплъщението им в изкуство, в една нова философско-лирична реалност, осмислена в поетическо евангелие и на живота, и на любовта, и на морала („божественото“). Едно рядко сепление на духа и морален Ерос в пълнокръвния живот на красива душа (кале психе)!

Може би това е и причината обожанието и преклонението пред Гьоте никога да не загуби своята мощ за Ницше. Всъщност единствен Гьоте запазва своето обаяние за него. Другите идоли от неговото съвремие отдавна вече са съборени – и то невинаги без неизбежното охулване или дори символично развенчаване. А сега изчезват дори и от размислите му. Сиянието на Гьоте озарява дори всекидневието му,. Той го привлича с цялата си човешка и творческа субстанция. И за него важат думите на Наполеон за Гьоте при срещата с него: „Ето човекът!“ (Екце хомо).

Интеграция на още по-тясно сепление представя и „Ад“ на Данте. Изградена върху широкия фон на средновековието, тя просто надхвърля всяко въображение с осмислянето на живота в двата полярни полюса на добродетели и пороци, на една епоха, разгърната в най-обемната кардиограмна скала на контрастно изображение на раздвоение между любов и омраза, добродетели и пороци, между праведници и грешници, и то изведени от тяхната тясна историческа ниша във философски осмислена, морална биография. Но най-възхитителното в нея е любовта в нейните контрастни превъплъщениа в живота на грехопадение, страсти или добродетели. Тя възражда, преродява и създава ново летоброене в живота. И всичко участва в пълнокръвието на епохата и кръвообращението на цялата човешка субстанция, и то номинално като автентичен исторически персонаж.

Този период от живота на Ницше се характеризира не само с отхвърляне на алегоричността на „Заратустра“, но и с навлизане в парливите проблеми на живота, на горещото всекидневие, връщане към човека в себе си, но и към човека в низините, с разбиране на политическите илюзии, доктрини, насаждани като бъдещи кълнове за ежби, революции и войни. Той неусетно осъзнава, че да търсиш себе си в миналото и миналото в себе си, означава да обхванеш света вече не в неговата отвлечена метафизичност, а в неговата понякога жестока реалност и многофункционалност. Офанзивата срещу маскарадната политическа действителност е разсъблечена от иносказателността на „Заратустра“. Изстрелите са отправени открито срещу недъзите и социалното устройство, което трябва да се подобри без оръжие, а със съответното преустройство на самия живот. Човек обаче не бива да чака да му се поднася всичко наготово, сам трябва да го извоюва, и то като добие съответния интелектуален ценз:

Само слабият човек иска и търси справедливост, т.е. равна власт, защото е безсилен да я извоюва сам.

Тъкмо с тези думи той защитава не само собствения си борчески живот, а и позицията си на независимост от всякакви политически учения, доктрини, утопии, щедри лъжи и лъстиви обещания на политическите агитатори. Защото борбата не само калява, но се пренася и в изграждането на самата личност като личност, прекъсва верижната зависимост от сложната марионетъчна система на разни доктринери, която ги поставя пак в положението на роби и пушечно месо...

Това е една от причините Ницше овреме да се откъсне и от обаянието на Артур Шопенхауер и неговия песимизъм. Син на заможен баща, той просто представя човешка личност, застинала в безгрижно филистерско живуркане, без динамични пориви за борба с живота, дори и без воля да прекъсне състоянието на застой и летаргия и сам да поеме кормилото на живота си. Така сам се обрича на изолация, досада, скука, безконфликтност, творческа стерилност, потъва в алергията на бездействие... Съгласно поговорката за песимиста: „Der Pessimist ist ein Mist, auf dem nichts wächst“ („Песимистът е бунище, на което нищо не вирее.

Черногледството е стерилно“). Всъщност всяка автобиография в триизмерността на времето: минало, настояще и бъдеще, има като белетристичен продукт стойност освен на лично битие, а и на образователен роман. Един литературен жанр, доста застъпен в немската литература, добил особена популярност с „Вилхелм Майстер“ на Гюте или „Зеленият Хайнрих“ на Готфрид Келер. Но Ницше не успява да превърне автобиографията си в роман по простата причина, че животът му протича в самота, няма белетристична плът, или ако има, изживява вече като творческа необходимост за възвеличаване на кумира и след това в събарянето им, но не като трагедия. Точно в този момент е по-самотен от всякога. Започва биографията с неотразени в нея подробности досега. Неусетно обаче на съзнанието му се налага рефлексията, размисълът. Защото биографичните данни поради своята бедност и незначителност като съдържание просто не го грабват. Няма персонаж. Изчезнали са малкото приятели, съборени са вече идолите, и то не тъкмо по един цивилизован начин. Колкото е силен във възхищението, толкова е невъздържан в обругаването. Но и най-силната страст – музиката, е потънала заедно с пианото в забрава, а и не би могъл да осмисли автобиографията си в лирична любовна повест или драматичен сюжет. Защото и любовта и драматичните сътресения просто са отзвучали вече. В целия му живот жената не добива за него стойност нито като интелектуален феномен, нито като емоционален фактор на сантиментално увлечение или разтърсваща драма, морално прераждане или дори философско осмисляне. Не участва и като диалогичен събеседник или обект на красота и съвършенство. А и собствения му живот е лишен вече от бурни преживявания, емоционални изригвания и вулканични взривове. Животът му прилича на угаснал вулкан. Просто Ницше не съзнава колко дълбоко е кастрирал живота си без участието на жената, не непременно като обект на любовно пожелание, а просто дори като събеседница. Отминава я във всички нейни функции, макар да фигурира в самия живот и всички закони на обществения живот под общото колективно име за двата пола на „човек“ или „гражданин“. Странното е, че той, който обикновено витае в стратосферните пластове на живота, сега разсъждава трезво, с разтърсващо съпричастие към

съдбата на нищите духом и неоправдани от живота човечи, за манипулирането им от разни пророци и доктринери. Започва да разглежда философията на живота от друг ъгъл, не само като метафизика на бъдещето, а и като горещо дори трагично настояще:

Социализмът е алтруистична морална проповед в служба на индивидуалния егоизъм: една от най-опасните фалшификации на деветнайсети век.

Анархизмът пък е само агитационно средство на социализма.

Човек иска свобода, докато все още няма власт; има ли я, иска свръхвласт в случай, че не я е постигнал.

И това са прозрения в ранната утрин на социализма. Според Ницше социализмът е гола фраза, не създава, а руши ценности. Просто предвещава пълното разложение и изграждане на самата идея, дори на малкото свобода. Защото властта попада в ръцете на агресивни субекти. Те не само че задълбочават социалното неравенство, но го довеждат до още по-трагично разслоение. Пак ярка картина от съветския рай и сателитните социалистически страни на днешното време. И в този смисъл само с няколко реда Ницше предсказва бъдещето на една такава социална политика. А Роналд Рейгън намери и име за продукта на тази „хуманна“ политика: „Империя на злото“ – пълен разгром и личностна деформация вместо червен рай. Стигна се до абсурда, че великият колос на Ленин и Сталин днес получава подаяния от Америка и други западни държави...

Според Ницше обаче социализмът руши и нещо много по-важно: самия човек и живота! Негова рожба са деформациите: атрофията или хипотрофията на човека като човек... Причината се крие не толкова в социалното устройство, а в дефицита на сивото мозъчно вещество, в липса на борческа мощ и воля на отделния индивид сам да изкове своята съдба, да излезе от жизнената си функция на паразит и готованец.

Много от фрагментите се повтарят, но въпреки това във всеки един от тях е закодирано нещо повече от първата редакция, една новооткрита истина в спектралната нюансировка на дъгата, ед-

ва сега тя прозвуча като откровение или познание не само като факт, а в своята същност именно на неосъзната истина в сравнение с досегашната лъжа! И бърза да я запише в първата формулировка, понякога не така изваяна, както му се иска, а просто от страх да не изчезне в следния миг – мигновени проблисъци, озарения и откровения. При това в най-кратката формулировка на диагноза! Смъртно и подсъзнателно присъствала, а сега изплувала спонтанно като някакъв фойерверк или малка светулка в здрачния сумрак, реалността се разгръща сега за него в двойната перспектива на лично и надлично битие и то просто на обикновен човек със свръхчувствително сърце за неволите и липсата на правда. Събужда се в него не философа и свръхчовека, а човекът! Колко силно и проникновено звучи едно негово откровение:

Често съм мислил, че мога да поучавам хората и съм изпитвал към тях смесено чувство на любов и гордост. Сега, стигнал вече до края, разбирам, че няма на какво да ги уча, но че от сърце се моля да има такива, които биха ме удостоили с честта аз да се уча от тях.

Сред природата и насаме с размислите си всъщност той никога не е сам. Защото носи в себе си целия свят, но не с неговите проблеми и загадки, не само затова, а още по-странно е, че ги разглежда не изолирано в един даден темпорално определен миг, а тъкмо в аспекта на тяхната еволюция в бъдещето. И то не откъснати от всякаква зависимост, а тъкмо като продукт на традиционни заблуди и вкоренен догматизъм. Дори когато оценява някой писател, философ или музикант, той събаря винаги географските и националните бариери и оформя преценката си в измерение на духовна светлина. В тоя миг пред прага на безумието и потъване в непрогледен мрак, той успява все пак да докаже своята безкрайна загриженост за съдбата на низвергнатата гълпа и морала си на изключителна човечност, и че пред всичко друго човек трябва да остане човек дори в предопределеното си избраничество на „свръхчовек“, верен на своя възвишен, хуманен идеал.

Жана Николова-Гълъбова

Надеждата е дъгата над стремглаво спускащия се поток на живота, стотици пъти поглъщана от разпенената стихия и все отново засияваща; прескачаща го с нежна, кротка смелост там, където шуми най-буйно и най-застрашително.

Моят жизнен път (1861–1869)

1861 г.

ЖЕЛАНИЕТО ДА ХВЪРЛИМ ПОГЛЕД назад към изтеклото време от живота си и насочим мисълта си върху най-важните събития в него не може и не трябва да бъде безинтересно за никого, стига да е взел присърце своето собствено нравствено и духовно развитие. Защото, макар и кълновете на това развитие да са вече заложени в нас и основните черти на характера на всеки човек да са вродени, все пак едва обстоятелствата, които въздействат отвън и в пъстрото си многообразие, докосват човека ту по-дълбоко, ту по-бегло, и го създават такъв, какъвто се проявява като личност в нравствено и в духовно отношение. Ето защо благоприятните жизнените условия, но не по-малко и неблагоприятните, могат да се окажат както полезни, така и вредни според това дали в различните зародиши се пораждат лоши или добри наклонности. Колко често хората смятат за щастливи богатите, прочутите, изобщо облагодетелстваните от съдбата, и колко често тъкмо те проклинат своя жребий, тласнал ги към пороци и душевен смут, и пробудил в тях наклонности, които отравят радостта им от живота! Ако тези обвинения към съдбата са справедливи, ако изобщо всички отправени към нея упреци са оправдани, то тази всеразпределяща сила трябва да е или сляпа, или да олицетворява принципа на несправедливостта. Но немислимо е също така да се оставят в ръцете на едно лишено от разум и неспособно на избор същество, или пък да се поверят

на една зла прасила, най-висшите ценности на човешкия род. Защото един абстрактен, недуховен създател е толкова малко в състояние да ръководи съдбините ни, колкото и злата прасила, понеже, в първия случай, недуховното е изобщо лишено от живот – щом като всичко, което съществува живее, – а при втория случай няма да сме в състояние да обясним вродения нагон на човека към добро. В цялата сътворена вселена съществуват йерархически стълбици, които трябва да се отнесат към невидими същества, ако светът сам по себе си не е прадушата на всичко. Така се осъществява постепенна еволюция в живота, чието начало е поставил камъкът, изобщо видимо здравата, твърдата субстанция, следвайки нататък пътя към растенията, животните, хората, за да завърши със земя, въздух, небесни тела, свят или пространство, материя и време. Дали именно тук трябва да се сложи границата и отбележи края? Нима създатели на цялото битие трябва да бъдат абстрактни понятия? Не, праизворите на живота се издигат над материалното, пространственото, темпоралното, те трябва да са по-възвишени и по-духовни, способността за живот да е безкрайна, творческата мощ – неограничена. Друга йерархическа стълбица представя разрастващото се разпределяне на духовните сили и тук, над целия видим свят, на върха, стои човекът, който има най-голям духовен капацитет. Обаче несъвършенството и ограничеността на човешкия дух, в случай, че той самият е прадухът, който трябва ясно да прозре света, насочва погледа ни към по-възвишена, по-величава духовна сила, от която всички останали духовни сили избликват като от първоизвор. Но ето че тогава възниква възможността да се открият още множество подобни йерархически стълбици, каквито са например еволюцията на материалната, пространствената, темпоралната субстанция, на морала и пр. Обаче всички те – а това е основното – са за нас на първо място определения за съществуването на вечната субстанция, както и на нейните свойства. Така че не е изключено частите, разпределяни от съдбата, да са единствено във властта на едно добро същество, действащо по принципа на доброто; ето защо ние не бива дръзко да отмятаме булото, разстлано върху силата, направляваща нашите жизнени отношения. А как ли би могъл човек, с неговите тъй оскъдно вло-

жени податки на духа, да прозре величавите планове, които прадухът измисля и осъществява! Случайност не съществува; всичко, което се случва има значение, така че колкото повече науката изследва и търси, толкова повече се налага мисълта, че всичко, което е или се случва, е брънка от скрита верига. Да хвърлим само поглед върху историята и помислим дали числата се редят едно до друго, без това да има някакво значение. Да погледнем звездното небе: няма ще се съгласим, че небесните тела бродят в безпорядък и беззаконно из небесната шир? Не, и пак не! Всичко, което става не е случайност, едно по-висше същество преценява и далновидно ръководи цялата сътворена вселена...

РОДЕН СЪМ В РЪОКЕН, едно селце близо до Лютцен, което се простира надлъж по шосето. Обградено е от върбов храсталак и единични тополи и брястове, така че през зелените върхари отдалеч прозират само извисилите се нагоре комини и старинната, църковна кула. В самото село се ширят няколко по-големи езерца, отделени едно от друго само от тесни ивици земя: околоръст – зеленина и чепати върби. На невисок хълм са разположени къщата на свещеника и църквата, първата заобиколена от градини и много дървета. В съседство е гробището, гъсто осеяно с хлъгнали надгробни камъни и кръстове. Свещеническият дом е обгърнат от сянката на три високо израснали клонести бряста и с внушителната си сграда и вътрешна подредба прави приятно впечатление на всеки посетител.

Роден съм тук на 15 октомври 1844 г. На рождения си ден получих съответно името „Фридрих Вилхелм“. Това, което знам за първите години от моя живот, е твърде незначително, за да го разказвам. Различни качества се развиха в мен още отрано. Например известна улегналост и мълчаливост, с които лесно се държах настрана от другите деца, понякога обаче в мен избухваше внезапно стихийна пламенност. Недокоснат от външният свят, аз живеях в щастлива семейна среда; селото и най-близката околност бе моят свят, всичко, намиращо се надалеч, ми изглеждаше като непознато вълшебно царство. – Лазурното небе, което досега ме галеше с ласкавата си усмивка, бе внезапно помрачено от черни облаци, натежали сякаш от лоша прокоба. Баща

ми бе повален от опасна болест, без да сме в състояние да прозрем причината на заболяването. Острото и пронизателно око на дворцовия съветник Ополцер тутакси съзря симптомите на размекване на мозъка. Състоянието се влошаваше стремително и създаваше все повече поводи за опасения. Увеличаващите се страдания на баща ми, неговото ослепяване, измършавялото му тяло, сълзите на майка ми, загрижената физиономия на лекаря, и накрая непредпазливите намеци на местните хора все по-явно ми подсказваха заплахата от задаващо се нещастие. И това нещастие наистина ни сполетя – моят баща почина.

Ще отмина болката си, сълзите, страданията на майка ми, дълбоката скръб на цялото село. Колко дълбоко ме засегна погребението! С каква сила ме пронизваше до мозъка на костите глухият звук на траурните камбани! За първи път почувствах, че съм осиротял и нямам баща, че съм изгубил един любящ татко. Образът му е жив в душата ми и досега: висока, слаба фигура с фини черти на лицето и доброжелателен ведър израз. От всички ценен и добре посрещан, както заради интересната му одухотворена реч, така и заради неговото съпричастие и сърдечност, уважаван и обичан от селяните като духовник, неуморно въздействащ с думи и дела за извоюването на божията милост, той олицетворяваше най-съвършения образец на селски свещеник. Няколко месеци по-късно ме сполетя второ нещастие, то ми бе предизвестено чрез един странен сън. Стори ми се, че от близката църква долавям глухи звуци на орган. Изненадан, аз отварям прозореца, който гледа към църквата и гробището. Гробът на баща ми се отваря, от него излиза бяла фигура и изчезва в църквата. Мрачните, злокобни звуци продължават да отекват; бялата фигура се появява отново, тя носи нещо под мишница, което аз не мога ясно да различа. Могилата се повдига, фигурата потъва, органът замлъква – аз се събуждам. На следващата сутрин моят по-малък брат, едно жизнено и надарено дете, бе разтърсено от гърчове и след половин час почина. Погребяха го непосредствено до гроба на баща ми...

Наближаваше времето, когато трябваше да се разделим с любимия ни роден край. Пред вътрешния ми взор е особено жив споменът за последния ден и последната нощ. Вечерта си играх

с още много деца, не забравяйки, че е за последен път, а после си взех с тях сбогом, както и от всички места, станали ми мили и скъпи. Звънът на вечерната камбана отекваше печално през коридорите. Над селото ни се стелеше дрезгав мрак, но ето че месецът изгря, обливайки ни с бледото си сияние; не можех да заспя. Въртах се неспокоен и възбуден в леглото и накрая станах. В двора стояха множество натоварени коли, слабата светлина на един фенер осветяваше дворните помещения. Никога бъдещето не ми се е струвало толкова черно и несигурно, както тогава. Щом се зазори, впрегнаха конете; отпътувахме през утринната мъгла и с тъга се сбогувахме с милия ни роден край.

Наумбург, целта на нашето пътуване, ми направи особено силно впечатление. Всичко бе за мен ново, църкви и къщи, площади и улици, всичко предизвика моето учудване и в началото ме обърка. Силно ме привлече и околността, която с красивите си планини, речни долини, дворци и замъци чувствително засенчваше селската простота на родния ми край. Наскоро започнах и ученическата си кариера и след задоволителна предварителна подготовка бях записан в един образователен институт. Това време се оказа особено важно за мен и поради друга причина – тогава се запознах за първи път с двете момчета, с които и до днес ме свързва тясно приятелство. Изобщо кръгът от познатите ми се увеличи; бях приет радушно от много семейства и отново се почувствах добре, като у дома си. В кръга на моите приятели изживях весели и щастливи часове; едни и същи стремежи, едни и същи желания свързваха душите ни все по-тясно една към друга, така че задружно приемахме и понасяхме и радост, и болка. Колко незначително изглежда дълбокото униние, присъщо понякога за юношеските години! Леки, прибъгващи облаци затъмняват изгряващото слънце; когато обаче слънцето е в зенита си и земята въпреки това ни се вижда забулена в мрак, тогава може би наистина над нея тегнат тежки, буревестни облаци. – Не след дълго бе взето решение, че съм вече достатъчно зрял, за да постъпя в гимназията, и аз влязох в онези помещения, които отдавна бях наблюдавал винаги с таен ужас. Мрачните класни стаи, строгите учени физиономии на моите учители, многото, високо израснали съученици, които ме гледаха отвисоко и със

снизхождение, сякаш обзети от чувство за собствено достойнство, те почти не обръщаха внимание на новациите – всичко това ми вдъхваше страх и плахост и едва лека-полека свикнах да отстоявам положението си с повече увереност и спокойствие. По същото време в мен се развиха и различни любими наклонности, някои от тях съм съхранил и досега. Особено увлечението към музиката, което с течение на времето се засилваше и сега е пуснало здрави и непоклатими корени в душата ми.

Бях изминал редовния път на обучение до трети клас и един срок бе вече изтекъл, когато настъпи промяна от голямо значение за моето физическо и духовно развитие. На нашето училище бе предложено едно място в лицей Пфорта; предоставиха изцяло на мен решението да го заема или не. Твърде отдавна изпитвах предразположение към Пфорта, привличало ме е донякъде доброто име на заведението и прочутите имена на бивши и настоящи преподаватели, а се възхищавах и от красивото местоположение и великолепната околност. Бързо се реших да заема предложеното ми място и никога не съм съжалявал за това. Макар и отначало раздялата с майка ми, сестра ми и мили приятели да ми тежеше, това чувство твърде бързо изчезна и аз отново се почувствах добре и доволен, че съм тук. Не отричам какво благотворно въздействие оказа върху мен Пфорта и мога само да си пожелаая сега, а още повече в бъдеще, да се представям винаги като достоен син на Пфорта.

1862 г.

МОЛЯ ПРЕДВАРИТЕЛНО ДА НЕ се възприема заниманието ми със стихове като суетно желание да се направя интересен в собствените си очи. Времето, чието въздействие върху мен се опитвам да представя, е твърде отдалечено, за да пиша самодоволни критики. Напротив, не смятам да покажа как човек се ражда поет, а как се става поет, тоест как от прилежния стихоплетец и при разрастващи духовни заложиби човек може накрая да стане и малко поет. Това като предисловие.

Освен че е интересно, смятам дори за необходимо да извърнем колкото е възможно по-чистосърдечно поглед назад, към миналото, особено към детските години, тъй като никога няма да имаме ясна преценка за себе си, ако не разгледаме внимателно условията, в които сме възпитани и не измерим влиянията им върху нас. Колко много е въздействал върху мен животът от първите години на детството ми в един тих свещенически дом, смяната на голямо щастие с голямо нещастие, загубата на родното село, разнообразието на събитията от градския живот, ето, сякаш все още продължавам да възприемам всичко това всекидневно. Сериозен, лесно податлив на крайности, бих казал сериозен до встрастяване – в многоликостта на отношенията, в скръб и радост, дори и в играта...

1863 г.

КАК СЕ НАХВЪРЛЯ КАРТИНА на живота и характера на един човек, с когото сме се запознали? Общо взето подобно на картината, която ще нахвърлим на местност, която някога сме видели. Човек трябва да си представи физиономичното своеобразие: планинския контур и форма, растителния и животински свят, небесната синева, всичко това в своята съвкупност определя възприятието. Обаче тъкмо това, на което окото се спира най-напред, планинския масив, скалните форми и видовете камъни не дават на една местност физиономичния характер: в различни зони на света, тъй както на групи взаимно се привличат и отблъскват, се появяват по едни и същи закони едни и същи планински видове, образуванията на неорганичната природа. Различно е при органичните. Особено в растителния свят ще намерим най-сигурни белези за едно сравнително наблюдение на природата.

Подобно нещо се случва, когато искаме да обхванем с поглед един човешки живот и правилно да го оценим. Тук не трябва да ни ръководят случайните събития, даровете на щастието, променливите външни съдбини, възникнали от кръстосващи се об-

стоятелства, когато, подобно на планинските върхове, грабват най-напред вниманието ни. Тъкмо онези малки изживявания и вътрешни процеси, за които мислим, че трябва да ги подминем, показват в своята цялост най-ясно индивидуалния характер, те израстват органически от природата на човека, докато другите изглеждат свързани с него само неорганично.

След това въведение изглежда сякаш съм имал намерение да напиша книга за моя живот. Нищо подобно. Обаче искам да подсказва как бих желал да се възприемат следните щрихи, очертаващи живота ми. Именно, както един естествоизпитател разпознава в своите подредени по земни пластове сбирки от растения и минерали историята и характера на всяко едно от тях, докато непросветеното още дете открива в тях само камъни и растения, служещи му за играчка и занимавка, практичният човек ги измерва с надменен поглед като нещо безполезно и ненужно за неговата храна и облекло. Като растение аз съм близко до Божията нива, а като човек съм роден в свещенически дом...

ЗАПОЧНА ГИМНАЗИАЛНИЯТ ПЕРИОД, А С НЕГО СЕ ПОЯВИХА И НОВИТЕ ИНТЕРЕСИ И СТРЕМЕЖИ. Тогава се зароди с особена сила и влечението ми към музиката, въпреки че в началото уроците ми сякаш имаха за цел да го унищожат още в корен. Първият ми учител бе диригент на църковния хор, обременен с всички приятни недостатъци на един хоров диригент, при това пенсиониран без специални заслуги.

Така с подobaващо бавно темпо и организация напреднах до трети клас. Бе време да се откъсна от майчинското обкръжение и най-сетне, тъй безкрайно непрактичен да отвикна да вървя по отъпкания път. Бях попил мъдростта на не едно словесно богатство, пробудени бяха всички възможни наклонности, аз пишех стихотворения и трагедии – страховити и ужасяващо скучни, измъчвах се да композирам пълноценна оркестрова музика и така се вживях в идеята да усвоя едно универсално мислене с уменията, които то ми даваше, че ме грозеше опасността тотално да объркам главата си и да стана фантазьор.

Ето защо през тези шест години като питомец на местното училище Пфорта за мен бе далеч по-благоприятно чрез по-голямо

съсредоточаване и насочване на силите да постигна здраво установени цели.

Тези шест години не са още зад гърба ми; и все пак мога да наблюдавам събитията от това време като приключени, защото усещам въздействието им във всичко, което предприемам сега. Така, че мога с благодарност да погледна назад към всичко, което ме е засягало, било то радост или мъка, защото досега събитията ме ръководеха като някакво малко дете.

Може би е настъпило време да уловя сам юздите на събитията и да изляза навън в живота.

И ето, човек израства над всичко, което някога го е обгръщало; не е нужно да взривява оковите, защото неочаквано, когато Бог повели, те се свличат сами; но къде е обръчът, който накрая все още го обхваща? Дали е светът? Дали е Бог?

(написано на 18 септември 1863 г.)

ЗА НАСТРОЕНИЯТА

НЕКА СИ ПРЕДСТАВИМ КАК вечерта на първия ден от Великден седа загърнат в халат у дома; навън вали ситен дъжд; в стаята няма никой. Дълго се вирам в лежащия пред мен бял лист, с перо в ръка, разгневен на цялата тази необузdana стихия от теми, събития и мисли, които желаят да бъдат записани; някои напират твърде бурно, тъй като са още млади и кипят като шира. Но ето, някои отдавнашни, узрели, избистрени мисли се бунтуват, досущ като старият господин, който с двусмислен поглед измерва стремленията на младостта. Нека открито си признаем: нашата душевна нагласа се определя от спора между стария и младия свят, а всяко положение на спора се определя от нас като настроение, или още, макар и малко презрително – като каприз.

В ролята си на добър дипломат се издигам съвсем малко над враждуващите партии и описвам състоянието на държавата с непринудеността на човек, който ден след ден присъства непреднамерено на всички партийни събрания и на практика прилага същия принцип, който на трибуната осмива и освирква.

Нека да си призная: аз пиша за настроения, защото тъкмо сега съм в настроение; и цяло щастие е, че съм настроен да описвам именно настроенията.

На този ден свирих много Consolations¹ на Лист и чувствам как тоновете ме изпълниха и сега одухотворено отекват в мен. Неотдавна почерпих болезнен опит, изживявайки едно сбогуване или не-сбогуване, и сега забелязвам как моето чувство и тоновете се сляха ведно; ето защо си мисля, че музиката нямаше да ми допадне, ако не бях извлякъл въпросния опит. Следователно, еднородното търси да привлече душата към себе си и наличната съвкупност от усещания изцежда като лимон новите събития, улучили сърцето, но винаги така, че само една част от новото да се смеси със старото и все пак да има остатък, който не намира нищо сродно в душевната обител и затова, доста често за неудоволствие на старите обитатели, се настанява там, заради което неведнъж влиза с тях в спор. Но виж ти! Ето, идва приятел, отваря се книга, там върви момиче, чуй, звучи музика! – И от все страни отново прииждат люде в гостолюбивия дом и самотният досега човек се среща с много и благородни роднини.

Но странно: гостите не пристигат, защото желаят, или не идват такива, каквито са; идват тези, които трябва, именно само, които трябва. Всичко, което не е в състояние да отрази, душата не го приема; но тъй като е във властта на волята да накара душата да рефлектира или не, тя приема само това, което иска. Обаче, в края на краищата, какво кара волята да се определи? Или колко често волята спи, а будуват само нагоните и наклонностите. Една от най-силните наклонности на душата е известен ламтеж към новото, влечение към необикновеното, и с това се обяснява защо често се оставяме да изпаднем в лошо настроение.

Ала душата възприема не само чрез волята; душата е направена от същата или подобна материя, както и събитията, и става така, че едно събитие, което не среща сродна струна, ляга все пак тежко върху нея с бремето на настроението и постепенно може да стигне до такова свръхтегло, че да свие и стесни останалата част на душата.

¹ Consolation (фр.) – утеха. (Всички бележки под линия са на преводача.)

Така че настроенията произтичат или от вътрешни борби, или от външен натиск върху вътрешния мир. Както например тук се води гражданска война между две войски, а там пък народът е подтискан от някое съсловие, от едно нищожно малцинство. Когато се заслушвам в собствените си мисли и чувства и безмълвно се вглъбявам, често имам усещането, че чувам бръмченето и бученето на подивелите партии, че във въздуха се носи леко свистене, сякаш една мисъл или един орел летят към слънцето. Борбата е насъщна храна за душата и тя умее да си извлече от нея достатъчно сладост и красота. Душата унищожавя и ражда новото, тя се бори ожесточено и въпреки това нежно привлича противника на своя страна, за да се слее с него в съкровено единство. И най-необикновеното е, че никога не обръща внимание на външното, на имена, личности, местности, красиви думи, писмена, за нея всичко има второстепенна стойност, тя цени обаче това, което почива вътре, под обвивката.

Това, което сега може би представлява цялото ти щастие или цялата ти тъга, ще бъде може би след малко само одежда на едно още по-дълбоко чувство, затова когато усети по-възвишеното, ще изчезне в себе си. И така, нашите настроения се задълбочават все повече, нито едно не прилича изцяло на другото, а всяко е необяснимо младо и рожба на мига.

В момента си мисля за неща, които обичах: имена и личности се сменяха и не искам да твърдя, че тяхната природа се е променяла и е ставала все по-задълбочена и по-красива; истина обаче, е че всяко от тези сходни настроения означават за мен един напредък и че за духа е непоносимо да изкачи още веднъж тези стъпала, които веднъж е изкачил; той иска да се разпростира все по-надълбоко и да кръжи все по-нависоко.

Добре дошли, мили мои настроения, чудни превратности на една бурна душа, разнолика, каквато е природата, ала по-величествена от нея, тъй като вие вечно се разраствате, вечно се стремите нагоре; обаче растението и сега ухае така, както е ухаело в деня на сътворението. Аз вече не обичам така, както обичах преди седмици; в този миг не съм така настроен, както бях, когато започнах да пиша.

Първо опитах с тонове: но ето, не потръгна; сърцето продължи да се бунтува; а тонът остана мъртъв. Опитах после със стиха; не, и римите не могат да обхванат него – спокойния, отмерен ритъм. Край на това, дайте нов лист, а ти перо, драскай по-бързо! Мастило, моля!

Мека лятна вечер; на здрачаване е, бледи, преливащи се багри. По улиците детски гласчета; надалеч шум и музика; панаир е; хората танцуват, пъстри, запалени фенери, дивите зверове ръмжат, тук гръмва изстрел, там дрънчат тимпани – равномерно, пронизващо.

В стаята е почти тъмно; запалвам лампа, но дневната светлина с любопитно око наднича през полузатъмнените прозорци. О, то би искало да проникне нататък, право в това сърце, което, погорещо от светлината, по-зрачно от вечерта, по-възбудено от гласовете в далечината, дълбоко в себе си трепти и се люшка като голяма камбана, разлюляна от буря.

И аз умолявам небето да прати буря; не привлича ли камбанният звън мълнии? А сега приближавай, о ти, буря, пречисти, очисти, дъхни дъждовни ухания във вялата ми природа, бъди желана, най-после желана.

И виж! Ето, първа мълния, ти припламна и улучи право сърцето и от него сякаш се издига нагоре дълга, пепелява мъгла. Позната ли ти е, смрачената, коварната? Окото ми вече просветлява и аз протягам ръката си да я прокълна. И гръмотевицата тътне; и един глас проехтя: „Бъди пречистен!“

Тягостен зной; сърцето ми набъбва. Нищо не трепва. Но ето, тих повей, тревата се полюшва – бъди ми добре дошъл, о, ти, смекчаващ болката, избавляващ дъжд. Тук е пусто, празно, мъртво; посади ти отново!

Чуй: втори гръм! Оглушителен, пронизващ сърцето. И един глас проеча: „Надявай се!“

И ефирно ухание се надига от земята, вятър появява насам, следван от бурята, ревяща, издебваща плячката си, подгонила пред себе си прекършени цветове. След бурята весело се лее и плиска дъждът.

Право в сърцето. Буря и дъжд! Гръм и мълнии! Право в него. И един глас проеча: *Възроди се!*

ЗА МУЗИКАТА

БОГ НИ Е ДАЛ музиката, първо, за да ни извисява. Музиката обединява в себе си всички качества, тя може да възвисява, да флиртува, може да ни развесели, да, тя може с нежните си, тъжни звуци да трогне и най-суровата душа. Обаче главното ѝ предназначение е да насочи нашите мисли към по-висшите сфери, да ни извиси, дори покрусни. Това е предимно целта на църковната музика. Впрочем, трябва да съжаляваме, че този вид музика все повече се отдалечава от главното си предназначение. Тук е мястото и на хоралите. Сега обаче съществуват някои хорали, които с протяжната си мелодия необикновено много се отклоняват от компактното звучене и сила на по-старите хорали. При тях душата се развеселява и прогонва мрачните мисли. Кой не е изпълнен от тихо, ведро спокойствие, слушайки простите мелодии на Хайдн? Изкуството на тоновете често пъти ни говори по-завладяващо от поезията в думи и прониква в най-тайните гънки на сърцето. Ала всичко, с което Бог ни дарява, може да ни осени със своята благодат, когато го приложим правилно и мъдро. Така песента извисява нашето същество и го води към доброто и истината. Обаче ако музиката бъде използвана само като средство за развеселяване или като начин да се изтъкнем пред хората, тя става грешна и вредна. Но тъкмо това се среща тъй често, да, дори цялата модерна музика носи подобни следи. Друго печално явление е, че тези нови композитори се стремят да пишат неясно. Именно такива изкуствени периоди, които може би предизвикват възхищение у познавачите, оставят здравето човешко ухо равнодушно. Предимно така наречената музика на бъдещето на един Лист, Берлиоз се стреми да покаже колкото е възможно по-своеобразни пасажки. – А музиката осигурява и приятно развлечение и предпазва всеки, който се интересува от нея, от скука. Трябва да считаме всички хора, които я пренебрегват за бездуховни, за същества, наподобяващи животните. Нека този най-прекрасен Божи дар бъде спътник по жизнения ми път, и мога да се нарека щастлив, че го обикнах. Нека вечно да възхваляваме Бога, който ни предлага тази чудна наслада...